

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ ΚΑΡΒΟΥΝΑΡΑΚΗ

Η ΙΤΑΛΙΚΗ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ
ΣΤΗΝ ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ 28η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΣ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, 23 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1998

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ ΚΑΡΒΟΥΝΑΡΑΚΗ

Η ΙΤΑΛΙΚΗ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ
ΣΤΗΝ ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ 28η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΣ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, 23 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1998

Πανηγυρικός λόγος που εκφωνήθηκε στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
στις 23 Οκτωβρίου 1998, με την ευκαιρία της εθνικής επετείου της 25ης Οκτωβρίου 1940

Γραπτή αποτύπωση του κειμένου που εκφωνήθηκε.

Η ΙΤΑΛΙΚΗ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ 28η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ

Κύριε Πρύτανη,
Αγαπητοί Συνάδελφοι και Συνεργάτες,
Φίλοι Φοιτητές,

«Πόλεμος είναι η συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα», είχε αποφανθεί πριν από 160 και πλέον χρόνια ο κλασικότερος των θεωρητικών της πολεμικής τέχνης Φον Κλάουζβιτς. Είναι ακόμη ένα μέσο στα χέρια των ηγετών για την προστασία των καλώς ή κακώς νοούμενων εθνικών συμφερόντων. Η κατανόηση των αιτίων ενός πολέμου προϋποθέτει λοιπόν ευρύτερη γνώση της εξωτερικής πολιτικής ενός κράτους, στα πλαίσια της οποίας λήφθηκε η απόφαση για χρήση των όπλων. Έτσι σήμερα, χωρίς ελπίζω να βάλω σε δοκιμασία την καλή σας διάθεση, θα προσπαθήσω να κάνω σαφέστερα τα πώς και τα γιατί της Έλληνο-ιταλικής σύρραξης με μια σύντομη επισκόπηση της εξωτερικής πολιτικής των δύο πρωταγωνιστών.

Αμέσως μετά την κατάληψη της εξουσίας στην Ιταλία από τον Μουσολίνι, έγιναν αντιληπτές οι κατευθυντήριες γραμμές της εξωτερικής πολιτικής του νέου καθεστώτος. Ο Μουσολίνι οραματιζόταν μία ισχυρή Ιταλία με ρυθμιστικό ρόλο στα Ευρωπαϊκά πράγματα, ικανή να απαιτήσει και να επιτύχει την αναθεώρηση, προς όφελός της, των συνθηκών ειρήνης που είχαν τερματίσει τον Α' παγκόσμιο πόλεμο και να επεκτείνει σημαντικά τις κτήσεις της στην Αφρική, τα Βαλκάνια και την Ανατολική Μεσόγειο. Μια Ιταλία μεγάλη που θα ενέπνεε το δέος και το σεβασμό.

Στη δεκαετία του 1920 ο Μουσολίνι εμφανίζεται αμφιταλαντευόμενος μεταξύ επιθετικότητας και συνδιαλλαγής στην προσπάθεια να επιτύχει τους στόχους του. Η καιροσκοπική τακτική του συνίστατο στο να δοκιμάζει τις αντιδράσεις των άλλων κοινωνιών του διεθνούς συστήματος, υιοθετώντας επιθετική πολιτική μόνον όταν η ενδοτικότητα των άλλων το επέτρεπε. Φαινόταν έτσι να αντιλαμβάνεται τα όρια των δυνατοτήτων του, αν και μερικές φορές η ματαιοδοξία του ή μία ευκαιρία εύκολης δόξας τον οδηγούσαν σε παράλογες, προκλητικές ενέργειες.

Το 1925 η αξιοπιστία του ενισχύθηκε σημαντικά με τη συμμετοχή του στα Σύμφωνα του Λοκάρνο, που εγγυήθηκαν τα Γαλλογερμανικά σύνορα κι εξάλειψαν έτσι το σημαντικότερο εμπόδιο για την αποκατάσταση κλίματος εμπιστοσύνης στην Ευρώπη. Ήταν όμως μια ενέργεια, στην οποία προχώρησε κάτω από ισχυρές εσωτερικές και εξωτερικές πιέσεις και δε συνιστούσε εγκατάλειψη των διακηρυγμένων απόψεων και επικίνδυνων μεθόδων του.

Μεταξύ του 1930 και 1935 ο Μουσολίνι προσπάθησε να προβάλλει για τον εαυτό του την εικόνα του ώριμου ηγέτη, του οποίου η παρέμβαση θα ήταν αναγκαία για την επίλυση διεθνών διαφορών. Στόχος του ήταν να ενθαρρύνει την αντιπαλότητα ανάμεσα στην αναθεωρητική Γερμανία, που

όλο και περισσότερο φαινόταν αποφασισμένη να αποδευτευτεί από το καθεστώς της ειρήνης των Βερσαλλιών και τους Αγγλο-Γάλλους, που ως νικητές αντετίθεντο κατά κανόνα σε μια τέτοια εξέλιξη. Η Ιταλία, μη προσχωρώντας σε κανένα στρατόπεδο και παίζοντας το ρόλο του εξισοροπιστή δυνάμεων, θα μπορούσε πάντοτε να εκμαιεύει οφέλη, μέχρι ίσως και σημαντικές εδαφικές παραχωρήσεις, με τη συγκατάθεση των Αγγλο-Γάλλων, οι οποίοι θα υπολόγιζαν στο Μουσολίνι για την αντιμετώπιση των Γερμανικών απαιτήσεων.

Σύντομα όμως το διπλωματικό όραμα του Μουσολίνι αποδείχθηκε απραγματοποίητο. Το 1934 ο Χίτλερ, με τη βοήθεια του τοπικού ναζιστικού κόμματος, επιδίωξε να ενσωματώσει την Αυστρία στη νέα Γερμανική Αυτοκρατορία που μόλις είχε αρχίσει να δημιουργεί, εξέλιξη αντίθετη στους υπολογισμούς του Μουσολίνι, που ήθελε την ανεξάρτητη Αυστρία κάτω από Ιταλική επιρροή αλλά και σαν φυσικό εμπόδιο σε πιθανά Γερμανικά στρατιωτικά εγχειρήματα. Έτσι ο Μουσολίνι αναγκάστηκε να πάρει μέτρα που κατ' ανάγκη τον ενέταξαν στο Αγγλο-Γαλλικό στρατόπεδο και του στέρησαν τη δυνατότητα ελιγμών. Η νέα του σαφής τοποθέτηση επισφραγίστηκε με την υπογραφή της διακήρυξης της Στρέσα, που καταδίκασε το Γερμανικό επανεξοπλισμό.

Σύντομα όμως η άμετρη φιλοδοξία του Ιταλού δικτάτορα και η ανάγκη του φασιστικού καθεστώτος να διοχετεύσει την επιθετικότητά του και να κερδίσει υποστηρικτές διεγείροντας τον Ιταλικό εθνικισμό, επέφερε ριζικές αλλαγές στη διεθνή θέση της Ιταλίας. Το 1935 ο Μουσολίνι αποφασίζει την κατάκτηση της Αιθιοπίας, μέλους της Κοινωνίας των Εθνών, μίας από τις 3 μόνο ανεξάρτητες Αφρικανικές χώρες εκείνη την εποχή. Οι διεθνείς περιστάσεις δείχνουν ευνοϊκές, καθώς Αγγλία και Γαλλία φαίνονται να αποδέχονται πρωτεύοντα ρόλο για την Ιταλία στην περιοχή του Αφρικανικού Κέρατος. Επί πλέον βλέπουν στο πρόσωπο του Μουσολίνι έναν πολύτιμο σύμμαχο κατά του ναζιστικού επεκτατισμού, που προφανώς δεν επιθυμούν να δυσαρεστήσουν. Ο βάνουσος όμως τρόπος ενέργειας του Μουσολίνι, που περιλαμβάνει τη χρήση πολεμικών αερίων κατά αμάχων και η κοινή γνώμη, αναγκάζουν τους Αγγλο-Γάλλους να καταδικάσουν την ενέργειά του και να προχωρήσουν στην επιβολή κυρώσεων κατά της Ιταλίας δια της ΚΤΕ. Κυρώσεων που περισσότερο φαίνεται να επιδιώκουν την τυπική εκπλήρωση υποχρεώσεων σύμφωνα με το καταστατικό της ΚΤΕ, αφού δεν εμποδίζουν ουσιαστικά την Ιταλική πολεμική προσπάθεια κι επιτρέπουν στο Μουσολίνι την ολοκλήρωση του εγχειρήματός του το 1936. Αποτέλεσμα αυτών των εξελίξεων είναι η αποξένωση του Μουσολίνι από τους δύο υπερασπιστές της Ευρωπαϊκής νομιμότητας, που με τη σειρά τους χάνουν κάθε αίσθηση εμπιστοσύνης προς τον Ιταλό δικτάτορα. Παράλληλα ο τελευταίος βλέπει όλο και περισσότερο στο πρόσωπο του Χίτλερ την εξασφάλιση των διεθνών του επιδιώξεων. Κι αντί να διαθέσει λίγο χρόνο γι' αναπλήρωση των απωλειών κι εκτίμηση της νέας κατάστασης, εμπλέκεται αμέσως σε νέα περιπέ-

τεια που τον αποδυναμώνει και το προσδένει με άρρηκτους δεσμούς σαν ήσσονα εταίρο στο άρμα μιας πανίσχυρης Γερμανίας. Απόφασίζει να εμπλακεί στον Ισπανικό εμφύλιο πόλεμο, για λόγους ιδεολογικούς, αλλά και γιατί προσβλέπει στην αύξηση της επιρροής του στη Δυτική Μεσόγειο και την επιδείνωση της στρατηγικής θέσεως της Γαλλίας την οποία αντιπαθεί και θεωρεί το κυριότερο εμπόδιο στα επεκτατικά του σχέδια. Ο Μουσολίνι αποστέλλει δεκάδες χιλιάδες Ιταλών στρατιωτών και εξοπλίζει τις δυνάμεις του Φράνκο, δαπανώντας κολοσσιαία ποσά σε μια επιχείρηση που κανένα όφελος δεν του προσπόρισε. Ο νικητής Φράνκο δείχνει ελάχιστη προθυμία να συνεργαστεί μαζί του, ενώ οι Αγγλο-Γάλλοι, θορυβημένοι και από την Ιταλική επιθετικότητα, αρχίζουν να επανεξοπλίζονται με ρυθμό που σε καμά περίπτωση η εξασθενημένη Ιταλική οικονομία δεν μπορεί ν' ακολουθήσει. Η δυναμική των εξελίξεων αλλά και η αμετανόητη επιθετικότητα του Μουσολίνι, τον αναγκάζουν να αποδεχθεί, σύμφωνα με τα λόγια Γερμανού διπλωμάτη, "την ορθότητα της αντιμετώπισης των Δυτικών δυνάμεων από κοινού με τη Γερμανία". Ο περίφημος άξονας Βερολίνου - Ρώμης αποκτά περιεχόμενο με την υπογραφή το 1937 μιας αντικομμουνιστικής συνθήκης με συμβαλλόμενα μέρη την Ιταλία, τη Γερμανία και την Ιαπωνία και το Χαλύβδινο Σύμφωνο του Μαΐου 1939 με το οποίο Γερμανία και Ιταλία δεσμεύονται να υποστηρίξουν αλλήλους σε περίπτωση αμυντικού ή επιθετικού πολέμου. Δυστυχώς όμως για το Μουσολίνι, ο κυρίαρχος ρόλος της Γερμανίας στη σχέση των δύο κρατών γίνεται σύντομα προφανής. Ο Χίτλερ αγνοεί το σύμμαχό του και δεν τον ενημερώνει εκ των προτέρων για κρίσιμες ενέργειες, όπως η κατάλυση του Τσεχοσλοβακικού κράτους και το Σύμφωνο μη επιθέσεως με τον Στάλιν.

Με τη Γερμανική επίθεση κατά της Πολωνίας και την έναρξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου το Σεπτέμβριο του 1939, ο Μουσολίνι εμφανίζεται ανίκανος να συμμετάσχει στις εχθροπραξίες λόγω σοβαρών ελλείψεων σε πολεμικό υλικό, τις οποίες ο Χίτλερ αρνείται να συμπληρώσει. Εξαναγκάζεται έτσι ο Μουσολίνι στην υιοθέτηση ακούσιας και ταπεινωτικής ουδετερότητας. Δεν εγκαταλείπει όμως παράλληλα την προσπάθεια ν' αντισταθμίσει τη μειονεκτική του θέση απέναντι στο Γερμανό εταίρο του με μια σειρά ενεργειών που θα του επιτρέψουν να διατηρήσει την πρωτοβουλία σε περιοχές όπου κατά παράδοση η Ιταλία επεδίωκε να επεκτείνει την επιρροή της. Στα πλαίσια αυτής της τακτικής είχε δοκιμάσει ν' αντισταθμίσει τη Γερμανική οικονομική διεύθυνση στα Βαλκάνια επιχειρώντας την εκεί δημιουργία Ιταλικής σφαίρας επιρροής, που συν τοις άλλοις θα εξασφάλιζε στη χώρα του τους απαραίτητους για την οικονομική της αυτοτέλεια φυσικούς πόρους. Αποφασισμένος επίσης να μην υστερήσει έναντι του Χίτλερ, που μόλις είχε συμπληρώσει τη διάλυση της Τσεχοσλοβακίας, κατέλαβε χωρίς ουσιαστική αντίσταση την Αλβανία τον Απρίλιο του 1939. Επόμενη άμεση επιδίωξή του ήταν η διάλυση του Γιουγκοσλαβικού κράτους και η επέκταση της Ιταλής κυριαρχίας στη Γιουγκοσλαβική ακτή της Αδριατικής. Οι διε-

θνείς όμως εξελίξεις του επέβαλαν άλλες προτεραιότητες. Τον Ιούνιο του 1940, κι ενώ η Γαλλία καταρρέει, ο Μουσολίνι της κηρύσσει τον πόλεμο ελπίζοντας σε μια ανώδυνη συμμετοχή στο μοίρασμα των λαφύρων. Όμως ο Χίτλερ αρνείται να του παραχωρήσει τις Γαλλικές αποικίες της Β.Αφρικής, ενώ η Βρετανία δεν φαίνεται διατεθειμένη να συνθηκολογήσει, κάνοντας ανέφικτη την Ιταλική επέκταση στην Αίγυπτο. Μπροστά στον κίνδυνο λοιπόν να παραμείνει ένας θλιβερός δορυφόρος του Γερμανικού κολοσσού, ο Μουσολίνι αποφασίζει να αναλάβει πρωτοβουλία. Στόχος του η διεξαγωγή ενός "παράλληλου πολέμου", που θα επέτρεπε στην Ιταλία να δημιουργήσει τη δική της σφαίρα επιρροής στα Βαλκάνια και τη Β.Αφρική, ενώ η Γερμανία θα κυριαρχούσε στη Β.Ευρώπη. Έτσι το Σεπτέμβριο του 1940 Ιταλικά στρατεύματα από τη Λιβύη εισβάλλουν στην υπό Βρετανική ηγεμονία Αίγυπτο, ενώ τον Οκτώβριο επιτίθενται από την Αλβανία κατά της Ελλάδος.

Η ανταγωνιστική αντιμετώπιση της χώρας μας από την Ιταλία έχει τις ρίζες της στον Α' Παγκόσμιο πόλεμο, όταν η τελευταία, επωφελούμενη από την κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, επεδίωξε να επεκτείνει την κυριαρχία της στην Ανατολική Μεσόγειο. Ο έλεγχος όμως του Αιγαίου από την Ελλάδα και η ελληνική παρουσία στη Μικρά Ασία υπό την αιγίδα της Μ.Βρετανίας, δυσκόλευε τα Ιταλικά σχέδια. Αντιδρώντας, οι Ιταλοί με τους Γάλλους και την υπό σύσταση Σοβιετική Ένωση υποστήριξαν το εθνικιστικό κίνημα του Μουσταφά Κεμάλ, του οποίου η τελική επικράτηση είχε σαν αποτέλεσμα τη μείωση της Βρετανικής και Ελληνικής επιρροής στην περιοχή, όχι όμως και την ευόδωση των Ιταλικών επιδιώξεων.

Η άνοδος του Μουσολίνι στην εξουσία, με τα μεγαλομανή ιμπεριαλιστικά του οράματα, κάθε άλλο παρά βελτίωσε τις Ιταλικές διαθέσεις.

Η Ελλάδα, υπολογίσιμη δύναμη στα Βαλκάνια και την Ανατολική Μεσόγειο, αφ ενός δεν φαινόταν διατεθειμένη να ανεχθεί την Ιταλική επικυριαρχία, αφ ετέρου διατηρούσε στενές φιλικές σχέσεις με τη Μ.Βρετανία, το κυριότερο εμπόδιο για την προς Ανατολάς Ιταλική επέκταση. Δε φαίνεται όμως να ήταν η καθυπόταξη της χώρας μας κύρια προτεραιότητα του Ιταλού δικτάτορα. Ακόμη και μετά την έναρξη του πολέμου, στις 12 Σεπτεμβρίου 1939, ο Μουσολίνι φέρεται να δίνει οδηγίες στον Ιταλό πρέσβη στην Αθήνα Γκράτσι για μια προσέγγιση με την Ελλάδα, μία χώρα, όπως λέει "υπερβολικά φτωχή για μας, για να την κατακτήσουμε". Οι βουλές του όμως μεταβλήθηκαν με την πάροδο του χρόνου για διάφορους λόγους.

Στόχος του στα πλαίσια του παράλληλου πολέμου ήταν και η επικράτησή του στο χώρο των Βαλκανίων. Ήταν φυσικό λοιπόν να επιθυμεί την επέκταση της επιρροής του και στη χώρα μας. Στην οριστική του όμως απόφαση οδηγήθηκε κι από άλλους παράγοντες όπως: 1) Οι παραινέσεις και δολοπλοκίες του γαμπρού του και υπουργού εξωτερικών Τσιάνο αφ ενός για προσωπικούς λόγους - η κατάκτηση της Ελλάδος θα μπορούσε να αυξήσει την έκταση και τη σημασία του "Μεγάλου Δουκάτου" του, της γεγονικής προς την Ελλάδα Αλβανίας δηλαδή, που ο Τσιάνο θεωρούσε και

διαχειριζόταν σαν προσωπικό του φέουδο- και αφ' ετέρου σαν αντιστάθμισμα για την κακή εξέλιξη των Ιταλικών επιχειρήσεων κατά των Άγγλων στη Β.Αφρική. 2) Οι παρεμβάσεις διαφόρων θερμοκέφαλων και πολεμοχαρών στελεχών του Φασιστικού κόμματος, όπως του Τσέζαρε ντε Βέκκι, κυβερνήτη των Δωδεκανήσων και κυρίου υπεύθυνου για τον τορπιλισμό της Έλλης. 3) Οι Αλβανικές εθνικιστικές διεκδικήσεις, που περιλάμβαναν το Κόσοβο αλλά και την Τσαμουριά, μια περιοχή της Ηπείρου, όπου ζούσε Αλβανική μειονότητα. Στην προσπάθειά τους να γίνουν αρεστοί στους νέους υπηκόους τους, οι Ιταλοί φασίστες προώθησαν αυτές τις διεκδικήσεις. 4) Η πεποίθηση του Ιταλού διδάκτορα ότι θα μπορούσε να επιτύχει μια ανώδυνη νίκη που θα του εξασφάλιζε, όπως ακριβώς συνήθιζε, εύκολη δόξα ενισχύοντας έτσι το προσωπικό του γόητρο και το κύρος του καθεστώτος. Παράλληλα θα του δινόταν η ευκαιρία ν' ανταποδώσει τα ίσα στο Χίτλερ, που θεωρούσε ότι τον ταπεινώνει με τους συνεχείς θριάμβους του και με το να μην τον ενημερώνει, αν και σύμμαχός του, για τις κινήσεις του. Την άποψη αυτή φαίνεται να επιβεβαιώνει η εγγραφή της 12ης Οκτωβρίου 1940 στο ημερολόγιο του Τσιάνο, που αποτελεί καίρια ιστορική πηγή για τα πεπραγμένα του Μουσολινικού καθεστώτος: «Ο Ντούτσε είναι πάνω απ' όλα έξαλλος με τη Γερμανική κατάληψη της Ρουμανίας¹... Ο Χίτλερ - φέρεται να λέει ο Μουσολίνι - συνεχίζει να μας φέρει προ τετελεσμένων γεγονότων. Αυτή τη φορά θα τον ξεπληρώσω με το ίδιο του το νόμισμα. Θα μάθει από τις εφημερίδες ότι έχω καταλάβει την Ελλάδα. Έτσι η ισορροπία θα αποκατασταθεί!»

Αμφιταλαντευόμενος για μεγάλο χρονικό διάστημα μεταξύ των πολεμίων και των υπέρμαχων της Ελληνικής επιχείρησης, ο Μουσολίνι φαίνεται να παίρνει την οριστική του απόφαση μόλις δύο εβδομάδες πριν από την ημερομηνία της επιθέσεως. Οι στρατιωτικοί, στη μεγάλη τους πλειοψηφία, διαφωνούσαν². Η Ιταλία ήταν ανέτοιμη για πόλεμο, εξουθενωμένη από την εκστρατεία στην Αιθιοπία και τη συμμετοχή της στον Ισπανικό εμφύλιο πόλεμο. Επιπλέον, η ταυτόχρονη διεξαγωγή της Ελληνικής επιχείρησης με την κατά των Άγγλων εκστρατεία στη Β.Αφρική, θα διασπούσε επικίνδυνα τις Ιταλικές δυνάμεις. Τέλος, για πολιτικούς λόγους ή από άγνοια των στρατιωτικών αναγκών, ο Μουσολίνι είχε διατάξει την αποστράτευση 600.000 αγδρών.

Η γνώμη όμως των αυλοκολάκων, που διαβεβαίωναν το Μουσολίνι για το εφικτό του εγχειρήματος, γιατί αυτό φαινόταν να επιθυμεί ο ίδιος ο δικτάτορας, τελικά υπερίσχυσε. Το αποτέλεσμα ήταν μια πρόχειρα σχεδιασμένη επιχείρηση, γεμάτη αυτοσχεδιασμούς και κακές εκτιμήσεις.

¹ Στις 10 Οκτωβρίου 1940 ο δικτάτορας της Ρουμανίας Ίων Αντονώσκου είχε επιτρέψει την εγκατάσταση Γερμανικών στρατευμάτων στη χώρα του.

² Το ίδιο και ο Χίτλερ, που "αμφέβαλε αν η Ιταλία ήταν σε θέση να καταλάβει την Ελλάδα, γιατί οι Έλληνες δεν ήταν κακοί στρατιώτες". Από την εισαγωγή (σ.ΧVΙΙΙ) της Αγγλικής έκδοσης του βιβλίου του Mario Cervi "The Hollow Legions", New York 1971. * Σχόλια του Γερμανού δικτάτορα, όπως αναφέρονται στο ημερολόγιο υπασπιστή του

Οι αρχηγοί των Γενικών Επιτελείων Ναυτικού και Αεροπορίας ενημερώθηκαν την τελευταία στιγμή. Ο αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Στρατού πληροφορήθηκε για την επίθεση από το ραδιόφωνο. Για το Μουσαλίνι όμως αυτά ήταν λεπτομέρειες. Αναμφίβολα, οι φυλετικά κατώτεροι Έλληνες θα υπέκυπταν στο Ιταλικό μεγαλείο.

Αργά το βράδυ στις 28 Οκτωβρίου 1940 μια σειρά από επείγοντα κρυπτογραφημένα τηλεγραφήματα αρχίζουν να καταφθάνουν στην Ιταλική πρεσβεία της Αθήνας. Στις 3 το πρωί της 28ης Οκτωβρίου, απρόθυμος και κατηφής ο Ιταλός πρέσβης ανακοινώνει στο Μεταξά ότι η Ιταλία θα επιτεθεί την αυγή αν η Ελλάδα δεν παραχωρήσει στις Ιταλικές δυνάμεις "ορισμένες στρατηγικές τοποθεσίες", που αδυνατεί όμως να προσδιορίσει, όταν ερωτάται σχετικά. Οι προθέσεις των Ιταλών είναι ολοφάνερες. "Alors, c'est la guerre", αυτό σημαίνει πόλεμο, δηλώνει ταραγμένος ο Έλληνας πρωθυπουργός.

Μετά τη συνθήκη της Λοζάννης, η διεθνής στάση της χώρας μας αλλάζει ριζικά. Η Ελλάδα εγκαταλείπει τις αλυτρωτικές της διεκδικήσεις, δηλώνει ικανοποιημένη από τα νέα της σύνορα και προσηλώνεται στην τήρηση της νέας παγκόσμιας τάξης πραγμάτων, όπως αυτή διαμορφώνεται από τις συνθήκες ειρήνης που τερμάτισαν τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο. Κύρια προτεραιότητα της Ελληνικής εξωτερικής πολιτικής είναι τώρα η ειρηνική συνύπαρξη και επίλυση των διαφορών με τους γείτονές μας, καθώς και η βελτίωση των σχέσεων με την Ιταλία, που διεκδικεί, με επιθετικό τρόπο, ηγετικό ρόλο στην περιοχή. Παράλληλα επιδιώκεται η ενεργή συμπαράσταση των Δυτικών Δυνάμεων με στόχο τη διασφάλιση της ανεξαρτησίας μας και των συνόρων μας. Η επίλυση όμως των διαφορών μεταξύ Γαλλίας και Γερμανίας με τις συνθήκες του Λοκάρνο και το συνακόλουθο πνεύμα συνεργασίας που επικρατεί στην Ευρώπη, στερούν από τους Αγγλο-Γάλλους το κίνητρο για την ανάληψη αμυντικών υποχρεώσεων, ιδιαίτερα απέναντι σε μία χώρα της οποίας η στρατηγική αξία, λόγω εσωτερικών προβλημάτων αλλά και ευρύτερων αλλαγών στο διεθνές χώρο, έχει μειωθεί σημαντικά.

Οι προσπάθειες για την αναβάθμιση της Ελληνικής διπλωματικής θέσης καρποφορούν τελικά στα δύο πρώτα χρόνια της τελευταίας πρωθυπουργίας Βενιζέλου, από το 1928 ως το 1930. Συμφωνίες με την Ιταλία, Γιουγκοσλαβία και Βουλγαρία μειώνουν σημαντικά την πιθανότητα σοβαρών προστριβών, αν και η Βουλγαρία εξακολουθεί να αρνείται πεισματικά την αναγνώριση ως οριστικών των μεταπολεμικών της συνόρων. Η υπογραφή δε του Ελληνοτουρκικού Συμφώνου τον Οκτώβριο του 1930 θέτει τις βάσεις μιας μακρόχρονης και ειλικρινούς φιλίας μεταξύ των δύο λαών.

Το 1934 η Ελλάδα συνυπογράφει το Βαλκανικό Σύμφωνο, μια συνθήκη δηλαδή περιφερειακής αμυντικής συνεργασίας που στόχο έχει να διατηρήσει απαραβίαστα τα Βαλκανικά σύνορα. Σύντομα όμως τα αντιτιθέμενα συμφέροντα των κρατών-μελών και το επιδεινούμενο διεθνές κλίμα μειώνουν την αξία του. Καταλήγει λοιπόν να στοχεύει, κι αυτό με αμφισβητού-

μενη αξιοπιστία, στην ανάσχεση των επεκτατικών επιδιώξεων μόνο της Βουλγαρίας. Εν τω μεταξύ γεγονότα όπως η Αιθιοπική κρίση και η απωρητή εκδήλωση της επιθετικότητας του Χίτλερ, υπονομεύουν το κύρος των Αγγλο-Γάλλων και του διεθνούς καθεστώτος νομιμότητας, που αυτοί και η ΚΤΕ εκπροσωπούν. Κανείς ισχυρός δεν φαίνεται διατεθειμένος να σταματήσει τους αδηφάγους δικτάτορες των μεγάλων αναθεωρητικών δυνάμεων, Ιταλίας, Γερμανίας και Σοβιετικής Ένωσης. Στην προσπάθειά τους να διασφαλίσουν στοιχειωδώς την εθνική τους ανεξαρτησία, τα περισσότερα κράτη της Ανατολικής Ευρώπης αναγκάζονται να κάνουν παραχωρήσεις, που οδηγούν τελικά σε πλήρη υποτέλεια.

Η Ελλάδα όμως διαλέγει άλλο δρόμο. Αποφεύγει τον επικίνδυνο οικονομικό εναγκαλισμό της Ναζιστικής Γερμανίας κι επιχειρεί ν αντιμετωπίσει τη βέβαιη Ιταλική απειλή ζητώντας τη συμπαράσταση της Αγγλίας. Η ένταξη στο ίδιο στρατόπεδο με τη μεγαλύτερη ναυτική δύναμη της Μεσογείου, αποτελούσε πάγια Ελληνική επιδίωξη που υιοθετεί ανεκδοίαστα και ο Ιωάννης Μεταξάς με την άνοδό του στην εξουσία, τον Αύγουστο του 1936. Διάφοροι λόγοι τον οδηγούν σ' αυτή την απόφαση. Γεωπολιτικοί, καθώς λόγω της γεωγραφικής της θέσης θα ήταν ολέθριο για την Ελλάδα να βρεθεί σε περίπτωση συρράξεως αντιμέτωπη με τον Αγγλικό στόλο. Ο Αγγλόφιλος βασιλιάς Γεώργιος, από του οποίου την εύνοια εξαρτιόταν η παραμονή του Μεταξά στην εξουσία. Η γνώση ότι στενότερες σχέσεις με τις αναθεωρητικές δικτατορίες θα οδηγούσαν τελικά στην υποτέλεια. Αλλά και γιατί η Αγγλία, λίκνο και προπύργιο της σύγχρονης δημοκρατίας και συχνά συνεπής προς τις φιλελεύθερες και φιλελληνικές διακηρύξεις της, αποτελούσε την επιλογή της μεγάλης πλειοψηφίας του Ελληνικού λαού. Για να μπορέσει λοιπόν να εφαρμόσει με επιτυχία την πολιτική του αλλά και για να ενισχύσει τη θέση του ο Μεταξάς έπρεπε να σεβασθεί τη λαϊκή βούληση.

Αυτό που επεδίωκε η Ελληνική διπλωματία ήταν η συμβατική δέσμευση της Μ. Βρετανίας, που θα εξασφάλιζε τα σύνορά μας αλλά και τη στρατιωτική αρωγή της μεγάλης αυτής δύναμης σε περίπτωση πολέμου. "Μια συμμαχία με τη Μ.Βρετανία είναι αυτό που επιθυμώ", δήλωνε ο Μεταξάς στον Άγγλο πρέσβη στην Αθήνα τον Οκτώβριο του 1938. Σε αντάλλαγμα η Ελλάδα προσέφερε την πολύτιμη γεωγραφική της θέση.

Άλλες όμως ήταν οι βουλές των Άγγλων ιθυνόντων. Από στρατηγικής απόψεως η χώρα μας δεν αποτελούσε τόσο υψηλή προτεραιότητα, όσο ο Μεταξάς ήθελε να πιστεύει. Οι Άγγλοι προτιμούσαν να δεσμεύσουν τις περιορισμένες τους δυνάμεις σε άλλα πιο καιρία στρατηγικά σημεία. Δεν επιθυμούσαν επίσης να προκαλέσουν τις δυνάμεις του Άξονα με μία συμμαχία που προφανώς θα στρεφόταν εναντίον τους. Τέλος υπολόγιζαν ότι η Ελλάδα, λόγω των εσωτερικών της ιδιομορφιών και της διεθνούς καταστάσεως δεν είχε άλλη επιλογή παρά να μείνει στο πλευρό τους και να τους δώσει ό,τι επιθυμούσαν, χωρίς αυτοί να χρειασθεί να συνεισφέρουν οτιδήποτε συγκεκριμένο. Δυστυχώς ο Μεταξάς δέχθηκε αυτή τη λογική, περιορι-

ζοντας έτσι τις πιθανότητες να εξασφαλίσει αρκετή και έγκαιρη την Αγγλική βοήθεια.

Μόνο τον Απρίλιο του 1939, αντιδρώντας στην Ιταλική κατάληψη της Αλβανίας, η Βρετανία υπόσχεται να βοηθήσει τη χώρα μας, αν απειληθεί η ανεξαρτησία της και η Ελλάδα επιλέξει ν' αντισταθεί. Και πάλι όμως, αυτό που δίνεται είναι μία αόριστη υπόσχεση, αντί της πολυπόθητης συμμαχίας που θα απέτρεπε και εν ανάγκη θα αντιμετώπιζε μία Ιταλική επίθεση.

Με την έναρξη του Β' Παγκοσμίου πολέμου, η Ελλάδα, όπως και η Ιταλία, διατηρεί την ουδετερότητά της. Η κυβέρνηση κάνει τα πάντα για ν' αποφύγει ή τουλάχιστον ν' αναβάλει την Ελληνική ανάμιξη στην παγκόσμια σύρραξη. Οι οιωνοί όμως είναι κακοί. Οι ευρύτερες Ιταλικές επιδιώξεις στην περιοχή, οι «ανοικτοί λογαριασμοί» του Μουσολίνι με την Ελλάδα με πιο πρόσφατο εκείνο της πρόθυμης Ελληνικής συμμετοχής στον κατά της Ιταλίας συνασπισμό στη διάρκεια της Αιθιοπικής κρίσης, αλλά και η κατάληψη της Αλβανίας, δεν αφήνουν πολλά περιθώρια αισιοδοξίας. Με την έξοδο της Ιταλίας στον πόλεμο τον Ιούνιο του 1940, τα σύννεφα πυκνώνουν. Καταιγισμός Ιταλικών διαβημάτων για δήθεν χρησιμοποίηση των Ελληνικών χωρικών υδάτων και λιμένων από τον Αγγλικό στόλο. Επίρριψη ευθυνών στην Ελληνική κυβέρνηση για καταπίεση της Μουσουλμανικής μειονότητας της Τσαμουριάς και τη δολοφονία δήθεν Αλβανού πατριώτη, στην πραγματικότητα λησταντάρτη, που είχε σκοτωθεί σε συμπλοκή με ομοεθνείς του κοντά στα σύνορα. Παρενόχληση Ελληνικών πλοίων από Ιταλικά αεροπλάνα. Και στις 15 Αυγούστου ο τορπιλισμός από επίσημα άγνωστο, χωρίς αμφιβολία όμως Ιταλικό υποβρύχιο, του εύδρομου «Έλλη» μέσα στο λιμάνι της Τήνου.

Η Ελλάδα απαντά με υπομονή και αυτοσυγκράτηση. Αρνείται τις κατηγορίες, διακηρύσσει και πάλι την ουδετερότητά της, δεν δίνει συνέχεια στην απρόκλητη χρήση βίας. Σε καμία περίπτωση δεν θέλει να δώσει στους Ιταλούς την αφορμή που ζητούν. Παράλληλα όμως, ετοιμάζεται για το χειρότερο. Παρά τις σοβαρές οικονομικές δυσκολίες, το πρόγραμμα επανεξοπλισμού των Ελληνικών ενόπλων δυνάμεων, με το οποίο η χώρα είχε αντιδράσει στην επιδείνωση της διεθνούς κατάστασης μετά το 1936, έχει επιταχυνθεί και αποφέρει σημαντικά αποτελέσματα. Αγορά πολεμικού υλικού, οχυρωματικά έργα και έργα υποδομής έχουν ενισχύσει την άμυνα της χώρας. Του στρατού ηγούνται καλά εκπαιδευμένοι αξιωματικοί με υψηλό αίσθημα ευθύνης και επικεφαλής αρχηγό του Γενικού Επιτελείου τον ικανότατο Αλέξανδρο Παπάγο. Από το 1939, αμέσως μετά την κατάληψη της Αλβανίας, υπάρχει σχέδιο για την αντιμετώπιση Ιταλικής επίθεσης, που υποστηρίζεται από καλά οργανωμένο μηχανισμό επιστράτευσης. Ήδη από το Μάιο του 1940 έχουν αρχίσει να καλούνται οι πρώτοι έφεδροι, ενώ τα επ-στρατευτικά μέτρα εντείνονται από τον Αύγουστο.

Αλλά και οι Ελληνικές διπλωματικές υπηρεσίες δε μένουν αδρανείς. Σύμφωνα με πληροφορίες από στρατιωτικές πηγές, η επίθεση κατά της

Ελλάδος θα αρχίσει κατά την περίοδο μεταξύ 25 και 28 Οκτωβρίου" προειδοποιεί ο Έλληνας πρέσβης στη Ρώμη την κυβέρνησή του. Έτσι, όταν ο Μεταξάς αρνείται να υποκύψει στον Ιταλικό εκβιασμό, απηχεί τη βούληση ενός ολόκληρου λαού να υπερασπίσει την τιμή και την αξιοπρέπειά του. Παράλληλα όμως, είναι σε θέση να γνωρίζει ότι η Ελληνική πολεμική προσπάθεια δε θα είναι κατ' ανάγκη μία απέλπιδα επίδειξη ηρωισμού, χωρίς πιθανότητες επιτυχίας.

Πολύ σύντομα μετά την έναρξη της Ιταλικής επίθεσης, ο Μουσολίνι θα βρεθεί μπροστά σε μια δυσάρεστη έκπληξη. "Η πρωτοβουλία περιήλθε στον εχθρό" ομολογεί ο Τσιάνο στις 6 Νοεμβρίου. "Δεν πιστεύω ότι έχουμε ηττηθεί, αλλά πολλοί έτσι αισθάνονται". Στις 14 Νοεμβρίου ο Ελληνικός στρατός αναλαμβάνει γενική αντεπίθεση, που θα έχει σαν αποτέλεσμα όχι μόνο την απαλλαγή του Ελληνικού εδάφους από την Ιταλική παρουσία, αλλά και την κατάληψη σημαντικού τμήματος της Νότιας Αλβανίας. Πόλεις με Ελληνικό πληθυσμό, όπως το Αργυρόκαστρο, η Κορυτσά και οι Άγιοι Σαράντα απελευθερώνονται κι ολόκληρη η Ελλάδα γιορτάζει.

Μάταια ο Μουσολίνι προσπαθεί ν' αναστρέψει το αποτέλεσμα αποστέλλοντας βιαστικά στο μέτωπο ενισχύσεις σ' έμφυχο και πολεμικό υλικό. Την ίδια τύχη έχει και η μεγάλη εαρινή του επίθεση το Μάρτιο του 1941, όταν 500.000 Ιταλικού στρατού δεν κατορθώνουν να διασπάσουν τις Ελληνικές γραμμές. Μόνο η από βορρά Γερμανική εισβολή τον Απρίλιο θα κάμψει την Ελληνική αντίσταση. Και την τελευταία όμως στιγμή, ακόμη μία ταπείνωση περιμένει τον Ιταλό δικτάτορα. Το σύνολο των Ελληνικών δυνάμεων, μαζί κι εκείνων του Αλβανικού μετώπου, παραδίδεται στους Γερμανούς, στερώντας του έτσι τη φθηνή ικανοποίηση μιας δοτής νίκης.

Η κατ' ανάγκη στοιχειώδης ανάλυση της εξωτερικής πολιτικής των δύο χωρών που προηγήθηκε, μας επιτρέπει, νομίζω, να καταλήξουμε σε μερικά βασικά συμπεράσματα: Σ' όλη τη διάρκεια του βίου της, η φασιστική Ιταλία επεδίωξε ν' αυξήσει την επιρροή της και να επιβάλει τη βούλησή της σε ασθενέστερες δυνάμεις, υπονομεύοντας την ισορροπία του διεθνούς συστήματος και καταφεύγοντας, χωρίς ενδοιασμούς, στη χρήση βίας προκειμένου να επιτύχει το στόχο της. Η επίθεση λοιπόν κατά της Ελλάδος δεν ήταν παρά ακόμη μια εκδήλωση μιας καθιερωμένης εγκληματικής πρακτικής. Η χώρα μας, αντίθετα, σεβάστηκε και υποστήριξε τη διεθνή νομιμότητα. Χωρίς καμιά επεκτατική φιλοδοξία, προσπάθησε να μείνει μακριά από οποιαδήποτε σύρραξη, τηρώντας με επιμέλεια ουδέτερη στάση. Μόνο της μέλημα υπήρξε η διασφάλιση των συνόρων και της ανεξαρτησίας της. Και μόνο όταν αυτά απειλήθηκαν, οδηγήθηκε στην έσχατη επιλογή της ένοπλης άμυνας. Η σκληρή δοκιμασία, που ακολούθησε, της χάρισε αιώνια δόξα και την τελική δικαίωση.

Ευχαριστώ